

Az idő csak kiszárítja a sebeket, de be nem gyógyítja

Beszélgetés Szentmártoni Jánossal

A József Attila-díjas költőnek, a Magyar Írószövetség elnökének az idei Ünnepi Könyvhétre jelent meg *Szomjúság* című prózakötete kiadónk gondozásában. Ennek alkalmából beszélgettünk a kisregény születésének körülményeiről és egy rendszerváltáskor kamaszodó nemzedékről.

– *Mindig is lakozott benned egy elbeszélő: a verseid gyakran cselekményesek, van történeti magjuk, amelyből aztán kihajt a valomás, a látomás. Számodra, akinek az Itt, a papíron című vers szerint a költészet a legteljesebb létmódod, legbelsőbb otthonod, mennyire vált hajlékoddá a próza, mi alatt a kisregényedet írtad?*

– Valóban jellemző rám az epikusság. Ez kezdetben ösztönös volt, de aztán a köteteim szerkesztésekor egyre tudatosult bennem. Ha valaki ma időrendben egymás után rakja a verseskönyveim, és van olyan elszánt, hogy végig is olvassa őket, egyfajta önéletrajzi regény is kirajzolódhat előtte. Számomra az írás kezdetétől fogva elsődlegesen inkább önterápia, mint önkifejezés. A traumák feldolgozása a kibeszélés által sokkal erősebb bennem, mint az, hogy extravagánsat produkáljak. A művészi kifejezés módja és igénye idővel persze szintén mércémé vált, de mindvégig igyekeztem ottmaradni a szavaim mögött. Így vagyok a magam számára hiteles. S ha a történeteim, élményeim másoknak is nyújtani képesek valamit (kapaszkodót, visszaigazolást), akkor annak nagyon tudok örülni.

A regényírás egész más kihívások elé állított. Hétköznapi életem besűrűsödésével persze a műzsák

is kezdtek ki-kimaradozni, de azért verset olykor lehet lopott órákban vagy éjszakai műszakban is írni. A prózához egészen más alkat és időbeosztás szükséges. Ha egy regényhez nem kiszámított és rendszeres ütemben ülsz oda, szétpereg az ujjaid közt. Egy kicsit én is így jártam. A *Szomjúság*ot hat évvel ezelőtt kezdtem el írni. Úgy éreztem, hogy kissé megfáradt bennem a költő, ismételtetni kezdi önmagát, ritkulnak papírján a szavak. Egy időben még a nyomát is elvesztettem. Szükségem volt a próza tágasabb tereire, hogy friss levegőt szívhassak. S hogy olyan dolgokat is elmesélhessek, amelyeket nem lehet a vers jóval fegyelmezettebb és fukarabb formáiba belegyömöszölni. Így szinte adta magát, hogy a 2010-es *Ballada hétköznapi díszletekkel* című válogatott kötetem számvetése után regényben is húzzak egyfajta mérleget életem első feléről. De nem sokra rá megválasztottak a Magyar Írószövetség elnökének, így a rendszeres és elmélyült prózaírás terve elfüstölgött. Azért nem adtam fel. Az utóbbi két-három évben egyre kitartóbbá is váltam: az év két szakaszában, augusztus közepén és karácsony után hetekre elrejtőztem a világ elől, hol Badacsonyban, hol Iszkázon, hogy tető alá hozzam végre ezt a kisregényt.

A vajúdás kissé hosszúra sikeredett. Eredetileg nagyobbakat akartam markolni vele, de szembesülnöm kellett azzal, hogy ilyen zaklatott élet mellett ez lehetetlen. Ami ebből kimaradt, majd megírom máskor, ha úgy hozza a sors, és esetleg fontos lesz még. Mindenesetre örülök ennek a könyvnek, hogy nem száradt belém. De annak is, hogy nem adtuk ki idő előtt, hanem érleltem még magamban – ahogy ezt te és Ferdinandy Gyuri is tanácsolta.

Most úgy érzem, hogy nem leszek soha regényíró. Ha a lírát és a prózát összevetem, azt mondhatom, kérdésedre konkrétan is felelve, hogy a vers az otthonom, de végre van nyaralóm is, a próza, amelynek verandáján kipihenhetem a hétköznapi fáradalmait, elmélázhatok a világ dolgain, és mesélhetek hosszabban is annak, akit érdekel.

– *Ha már az önterápiát említetted, verseidnek ez a védjegyük, ezen belül is a folyamatos számvetés. A másik ezzel szoros összefüggésben az önvizsgálatnak, öszinteségnek az a foka, amely előbb sarokba szorít, hogy utána előre-mozdulhass. Csakhogy amíg verseidben többnyire első személyben szólalsz meg, ritkább esetben megszólítod önmagad, a Szomjúságot nem egyszerűen harmadik személy-*

Nagy László Emlékház, Iszkáz

ben írtad, de kerettörténetet is építettél bele. Miért érezted szükségét így eltartani magadtól a tárgyadat?

– Mert nem csupán önéletrajzi regényt akartam írni. Persze, a saját élményeim, emlékeim szavakba öntése volt az elsődleges szempont, de úgy éreztem, hogy többről is szól mindaz, ami bennem munkál. Hogy kicsit egy nemzedék nevében is beszélnem kell, amikor a férfi-nő ellentétéről, a kudarcba fulladt házasságokról morfondírozom. Vagy amikor a rendszerváltás körüli kamaszkorról elmélkedem. Nem utolsósorban azokról, akik külkerületek útvesztőiben rekedtek. Másrészt azért is volt szükséges eltávolítani magamtól a történetet, hogy nagyobb térben és szabadabban mozoghassak. Ezért is örültem, amikor kitaláltam egy tőlem „független” elbeszélőt, egy idős újságírót, aki épp a maga memoárját szeretné elkezdni egy élet összegzéseként, amikor a főhősnőm beállít hozzá hihetetlen kérésével. S bevallom, ha már az önterápiánál tartunk, hogy annak is

a végére szerettem volna járni, hogy hová tűnt belőlem a költő. Úgy érzem, hogy ezzel a könyvvel sikerült a nyomára bukkannom. Újra kell szelídítenem, mert elvadult kissé, amiért nem olyan életmódot választottam, amelyet szeretett volna, de legalább már szóba áll velem.

– Hogyan bukkanhattál a költő nyomára, ha életmódod a kisregény írása közben sem változott?

– Az említett szünetekben, amikor magamra zártam búvóhelyeim ajtaját. Olyankor kívül rekedt a világ zaja, és meghallhattam magamban a csöndet. Erre a belső csöndre mindig szükségem van az alkotáshoz, hogy azt is meghallhassam, aki ebben a csöndben megszólal. Hogy mennyire nem a levegőbe beszélek, az is igazolja, hogy menet közben hosszabb kihagyás után újra verseket is kezdtem írni. Nem sokat, persze, de addig szokatlan prozódíájú darabokat, amelyek megvilágították a verstelen éveket is. Ezek a művek adták később a 2014-es *Miféle földet* című kis válogatásom keretét. Hiszem, hogy ez a két lelki és

alkotói folyamat egymással kölcsönhatásban zajlott le bennem.

– Talán nem véletlen, hogy a kerettörténet szerint is többek között egy eltűnt költőért készül a kisregény, amelyet a fiktív szerző, egy idős bestselleríró vet papírra. Látsz-e összefüggést, s ha igen, milyet az általad említett csönd és a Szomjúságból való következő mondat között, amelyet az író intéz a kiadójának vezetőjéhez: „Amikor már nemcsak beszélni tudsz, hanem meg is hallod azt, amit mondasz, kétségbeesel”?

– Iszonyú zajban élünk, és akkor is beszélünk, amikor nem kéne. Sokszor az az érzésem, hogy nem is halljuk meg, amit mondunk. Mintha egyfajta lelki ürességet akarnánk kompenzálni a locsogással. A tehetségtelenséget és a tehetetlenséget kongó szavak halmazával. Vagy félelemből tesszük ezt, mert nem merünk szembeülni önmagunkkal, a hibáinkkal és a tévedéseinkkel. Elfajtottuk magunkban a lelkiismeret hangját, amelynek üzenetével jóval nehezebb érvényesülni. Az alkotás mozzanatát Rákos Sándor gyönyörű kétsorosának sűrítvényével érzékeltethetem: „A lélek felemeli ujját / csöndet kér a világtól” (*A lélek*). Az isteni teremtéssel rokon alkotói teremtés transzcendens mozzanatát érhetjük tetten ebben a pontos versben. Aki nem így áll ehhez hozzá, melléfog. Az általad említett jelenet két nemzedék vitáját próbálja artikulálni az öreg író és a korombéli kiadóigazgató heves párbeszédével. Igyekeztem mindkettőnek igazat adni, mert a maguk szempontjából vannak jó meglátásaik. Értékeltem bennük, hogy szembenéztek a maguk kudarcaival, s azokat ütköztették. Nem titkolhatom, bár csak írás közben

döbbsentem rá, hogy ebben az idős narrátorban egy kicsit a magam vágyott jövőképét is megformáltam. Szeretnék olyan letisztult és már-már idillikus öregkort, mint az övé. De kikíváncozott belőlem a magam nemzedékének tapasztalataiban felgyülemlett feszültség is.

– *Erősen rimel a Szomjúság értékdevalválódásról szóló fejezetére ez a néhány sor a Miféle földet című kötetedből: „Úgy érzem magam, mint egy filmben, / amit nem vetít le senki, sehol, / csak kézről kézre jár az alkohol” (Beszélgetünk az üres szó mögött). A kisregényed azonban egy hosszú és válságokban bővelkedő párkapcsolat története, mi több, drámája is. Anélkül, hogy minden lehetséges értelmezését számba vennénk, mit mond számodra a címe? Az említett verseskötettedben legalább háromszor fordul elő a „szomjúság” szó, amelyekre akár előképekként is tekinthetünk: „Nem akartam soha többet, mint amennyit a sors adott / s a küzdelem kicsikart. Ma sem gondolom másképp. / Mintha szomjaznék mégis. Mintha az öröm hegyén / nem lakna senki. Mintha nem találnám azt az idegent, / aki vásárok, sétálóutcák forgatagában meglép előlem / folyton, hideg-csipe kezében szorongatva a nyugalom szérumát” (Dominikai búcsú); „Egykor örömed pohara voltam. / Mára csak szomjajadat örököltem” (Pohár); „Aki ivott az ég vizéből, / egy életen át szomjazik” (A hideg ellen).*

– Az egyszerűség kedvéért azt mondanám, hogy az életszomjúságról van szó. A meg nem élt élet, az elillanni hagyott, telített pillanatok utáni vágyról. De ebben sok minden van: az otthon utáni sóvárgás, az egymás lelkéért való szomjazás. Hogy megértjük egy-

Az iszkázi határban a Somló felé

mást és magunkat, és elfogadjuk olyannak, amilyenek valójában vagyunk. Mert folyamatosan erőszakot követünk el magunkon és a másikon, s amikor rádöbbenünk, hogy ez téves út, sokszor már késő. Ekkor a szomjúság nemhogy alábbhagyna, fölerősödik, azáltal, hogy tudatosul. De benne van ebben a címben a világegész megértése iránti vágy is, mert szimbiózisba szeretnénk kerülni vele, hogy meglegyjük a belső békénk. És ott munkál a mélyén az elmúlással szembeni tehetetlenségünk, értetlenségünk is. Azt hiszem, mindnyájunkat ez hajt. Csak ritkán ismerjük fel. S talán sokszor el is zárkozunk a küzdelem elől, mert tizedelnek a hétköznapok, és mert érezzük, hogy jóval hosszabb és viszontagságosabb út várna ránk. A mítoszok hajósai ezt még értették, és nem voltak restek egy életen át bolyongani ezért.

– *Az utóbbi mondatod miatt idekíváncozik a Dominikai búcsú című versed zárata: „Tudni fogom, ha a pálmák / szívem körül majd elhajolnak, csak Ulysszes he-*

likoptere / érkezik, integet róla minden emlék, s én csodálkozom, / hogyan férnek benne el, és korholom őket, hol késtek eddig, / és boldog leszek, és sírni fogok. Addig is megpróbálok / minden nap hajnalban kelni, mint a karibi halászok.” A Szomjúságban a Férfi és a Nő is eredendően a saját történetét kutatja, amelyet aztán egy harmadik szereplő emel mítosszá, aki közben gyökeresen megváltozik, holott a maga memoárja helyett megint másét kellett megírnia. Mi hat rá ilyen erővel szerrinted? Mintha nemcsak az apák örökségével kellene kezdeniük valamit a fiataloknak, hanem a fiatalokéval is az apáknak.

– Teljesen jól látod, köszönöm ezt a megállapítást. Azt hiszem, soha nem késő jóvátenni a ballépéseinket, vagy legalább lefaragni valamennyit a mulasztásainkból. Az idősebbektől, akik még történelmet csináltak, joggal várhatunk el egy bölcsőbb és empatikusabb odafordulást. Nekik ugyanúgy számvetést kell végezniük, ahogy a mi nemzedékünknek is, amely

A badacsonyi Ranolder-kereszt tövében Bíró Gergellyel

mostanra jutott el és ért meg az első összefoglalásra. A lényeg, hogy ne büntudattal, sem mindent a másokra hátrítva akarjunk egymással elszámolni, hanem a megértés és a szeretet nyelvén. Tudom, hogy ez nem mindig könnyű, annyi fájdalom és frusztráció gyűlt össze mindkét nemzedékben, az elsőkben a diktatúra fojtogató öröksége által, a miénkben pedig talán azért is, mert a legérzékenyebb életkorban nyílt meg előtte sokkolóan a nagyvilág, amelynek a teljesen újszerű kihívásaira és kísértéseire nem mindenki tudott rohamlép-tekben felkészülni.

Az öreg elbeszélő több okból is megváltozhatott a fiatalok történetének írása közben. Fokozatosan kezdett rádöbbenni arra, hogy talán ez lesz az utolsó könyve, mert egyre többször suhintja meg az elmúlás szele. Ezért próbálja kihozni magából a maximumot, és azért is, mert regénye tárgya egy, a maga életénél jóval összetettebb és mélyebb nyersanyagot szolgáltat a munkához, amely izgalomba hozza, és úgy érzi, végre méltó

témát tűz a tolla hegyére. Nem utolsósorban plátói szerelmet kezd táplálni főhősnője iránt, amit sokáig nem akar magának bevallani, de a családja rögtön észleli rajta. Lelki rokont lát a fiatalasszonyban, aki attól tart, hogy neki nincs is története, mert folyamatosan mások életét szolgálta. Az öreg magára ismer ebben, hiszen hasonlót művelt ő is egész életében: mások történetét írta a magáé helyett. Regényírás közben egyre inkább érti vagy érteni véli a gyermekei és a főszereplői nemzedékét is, amelynek bukdácsolása és szenvedése megejt, segíteni próbál, még ha nem is áll túl sok esz-köz a rendelkezésére.

– *A főhősnő csakugyan attól tart, hogy nincsen saját története, de biztos vagy benne, hogy amitt, mert folyamatosan mások életét szolgálta?*

– Attól is, igen. Mert olyan fokon volt képes a másokra összpontosítani, hogy magára nem maradt figyelem. Ettől idővel mindig kifulladt. Olyankor kétségbeesetten keresni kezdte önmagát, szemé-

lyisége gyökereit, de oly mértékű hátrányt kellett volna rendszerint behoznia, amelyre nem érezte magát elég erősnek. Ezért inkább visszagubózott szerettei életébe s azok szolgálatába. Aztán minden kezdődött előlről. Ezzel a problémával sokan küzdenek. Jó pár kapcsolat fut zátonyra emiatt. Mindenkinek van története, csak nem mindenki képes felvállalni, vagy azt a másikéval összeegyeztetni. Ilyenkor segíteni kell. A segítségnyújtáshoz azonban kialakult személyiség szükséges. Ha a másik fél is még önmagával harcol, bizony elég reménytelen a helyzet. Ez egyébként olykor nem csupán egy szerelmespár, de a szülő-gyermek kapcsolatában is tetten érhető.

– *Egyfelől reménytelen helyzet, másfelől pedig ellenkezőleg, hiszen jó, ha a másik, jelen esetben a Férfi szintén sérült ember: annál inkább értheti, segítheti a párját, és viszont. Hogyan látod az önmegvalósítás és a felelősség-, a közösségvállalás kettősének egyre aktuálisabb kérdését? Mert mint ha a Szomjúságban ennek a problémának a bemutatására vállalkoztál volna.*

– Erre is, igen. Ez a könyv a személyes küzdelmeimnek és kudarcaimnak is a lenyomata. Felkészületlenül alapítottam családot, és sokáig kellett harcolnom magammal, mire az alkotói létet és világértelmezést össze tudtam egyeztetni a hétköznapi és családi élet apróságának tűnő, de nagyon fontos feladataival. Nem sikerült maradéktalanul, de azért előbb-utóbb benő az ember feje lágya. Amíg az ember önző módon, és sokszor önvédelemből is, csak vagy főleg magára koncentrál, észre sem veszi, milyen rombolást végez szereteteinek a lelkében és környezeté-

ben. Ezen az sem szépít túl sokat, ha ezt a szerettei érdekében is teszi, mert teljesen kihagyja vagy kifelejtíti őket a történetből. Ettől elmagányosodnak mellette, s vagy ráhagyják az egészséget, vagy elmenekülnek előle, és próbálnak kevésbé nyomasztó életet élni. Azt hiszem, ezt mindenki érti, aki művész mellett horgonyzott le. Mindenesetre sokat segíthet a gubancok kibogozásában az empátia és a szeretet. Ha ez hiányzik, az idő csak kiszárítja a sebeket, de be nem gyógyítja. A távolság csupán abban nyújt esélyt és lehetőséget, hogy ne vesszünk el a részletekben, és egészében lássuk a másik embert meg a problémáját. Ha nem tudjuk, vagy nem akarjuk megérteni őt, és megismerni olyannak, amilyen, akkor újra és újra felhorrzsolódunk. Ezt nem csupán a kapcsolatainkban kell végigjárni, de önmagunk feltérképezésének is nélkülözhetetlen velejárója. Közhely, de épp ezért örök igazság, hogy ha nem vagyunk képesek magunkat szeretni és elfogadni, a másikat sem tudjuk. Sok időmbe és vesztéséembe került, mire rádöbbenem, hogy jóval felszabadultabb az ember, ha azon törí a fejét, hogy mit tud adni a szeretteinek és a világnak, és nem azon, hogy mit akar kicsikarni belőlük. Ugyanezt a küzdelmet meg kellett vívnom az alkotó és a közéleti, közösségek és az irodalmi hivatás ügyeit felvállaló ember szerepei között is. Ebben sokat segített az, amikor ráébredtem, hogy amit meg kell írnom, az előbb-utóbb úgyis megszületik, hogy amit én tudok elmondani, azt más nem fogja. Ezzel nem azt állítom, hogy nem vágyom egy jóval nyugalmasabb és kiegyensúlyozottabb életre, amely több időt és lehetőséget biztosít

Gyulakeszin, a Csobáncra fel

na az elmélyült alkotáshoz, de azal is számot kellett vetnem, hogy valahol alkotás az is, ha az ember másokért cselekszik. S hogy nem őrlődhet a végtelenségig, különben elvesz minden. Szimbiózisba kell hoznia magában a kettőt. Ha még tágabban értelmezzük ezt a kérdést, akkor azt mondhatjuk, hogy a világ tanulságának is ennek kellene lennie: a sok önmegvalósítás bár előbbre viszi, de boldogabbá nem teszi. Ahhoz a közösségekben való önmegélés is szükséges. Ezt még a lélekcsonkító diktatúrákban is jobban értjük, mint a szabadságban, amikor jóval nagyobb a mozgásterünk. Nem tudom, hogy időben rá fogunk-e döbenni erre.

– *A kisregényben következetesen nem adtál egyik szereplődnek sem nevet, ahogyan a történetek helyszíneit sem pontosítottad. Magától alakult így, vagy szándék is húzódik mögötte?*

– Természetesen szándékos volt. Úgy éreztem, ha elnevezem őket, akkor egy kicsit mondjuk a Sándorok és Ibolyák történetévé válik, holott amit megírtam, az minden-

kié, legalábbis reményeim szerint. A problémák és lelki küzdelmek szintjén általános. A nő-férfi kapcsolatában mindenképp, de talán a mai középnemzedék sorsában is számos rokonjegggyel. Igaz ugyan, hogy ez a könyv fő vonulatában önéletrajzi regény, de semmiképpen sem szerettem volna leszűkíteni magamra és az én életemre. Úgy gondolom, hogy a benne összefoglalt tapasztalatok sokféle emberben azonosak vagy hasonlóak, csak nem mindenki ismeri fel őket, és még kevesebben képesek beszélni róluk. Bizom abban, hogy az egyéni dráma megértésén túl, egy kicsit mindenki, aki kézbe veszi ezt a könyvet, megtalálja benne a saját élményeit is. S ha kész válaszokra nem is, de a maga életében is érvényes kérdésekre lel. A helyszínek? A külvárosok világa. De úgy gondolom, talán még hangsúlyosabbak benne a belső, lelki vidékek, amelyeket időről időre újra és újra be kell járjunk, hogy igazán megismerhessük önmagunkat.

Bíró Gergely